

VÉCSEY KÁROLY

Cigányok a székelyföldi Parajdon

A cigánykérdés az 1989. december előtti korszakban ideológiai tabunak számított Romániában, s jóllehet más európai államokhoz viszonyítva Romániában nagyszámú cigány lakosság élt és él, a kérdés társadalomtudományi elemzése teljességgel hiányzott. Az 1992-es népszámlálási adatok szerint 409.723 cigány élt az országban. Tekintettel arra, hogy a tényleges és a bevallott cigány identitás közötti diszkrepancia nagy, egyes szakértők egymillióra, mások két-hárommillióra becsülik számukat. Amennyiben az első becslést fogadjuk el irányadónak, ez a népközösség az ország összlakosságának 4,3 százalékát teszi ki, ha pedig a legutolsó becs-lést fogadjuk el, a cigányok az összlakosság 13 százalékát is elérhetik, vagyis közel kétszeresen meghaladják a magyar kisebbség arányát, illetve lélekszámát.

Függetlenül a valósnak tekinthető létszámtól, nagyszámú, sajátos státusú etnikumról van szó, amelynek emberjogi és kisebbségjogi helyzete igen nehéz. A romániai cigányság gyakran emberáldozatokat is követelő pogromok célpontja, napjainkban pedig a munkanélküliség elsőszámú áldozata. A romániai cigány népcsoport olyan etnikum, amelynek nincs anyaországa, nincsenek nemzeti szimbólumai (címer, zászló, himnusz, nemzeti kulturális intézmények). Mindezekkel az integráló erővel a cigányok sehol sem rendelkeznek. Amint ismeretes, az adott nemzetközi közösség neve (angol, francia, magyar, román stb.) szintén nemzeti szimbólum. A cigány népnév pejoratív konnotációja közismert. Ilyenformán ez a rendkívül hatékony ideológiai eszköz sem tekinthető funkcionálisnak a cigányok nemzeti önazonossága alakításában. Sok szempontból maga a népnév is rejtőzködésre készítő tényező. De erre a kérdésre még visszatérünk.

A fentiekhez hozzátartozik még egy társadalmi-gazdasági-kulturális szerkezet szempontjából töredékes, csonka közösség képe. (A saját tőkés-vállalkozói réteg és értelmiség szinte teljesen hiányzik, az írásbeliség szintjét még el nem ért műveltségük, a társadalom hierarchiájában a nagy többség alacsony helyet foglal el, mivel a cigány népség alacsony iskolai szakmai szinten áll.) Nagy vonalakban így lehet érzékeltetni ennek az etnikumnak a sajátos státuszár. Az a tény, hogy a cigány nyelvet csupán a családok egy részében használják kommunikációs eszközként (diglosszia), sőt még onnan is kiszorulóban van, jól kifejezi ezen etnikum önazonosság-tudatának fejletlen szintjét.

A rejtőzködő etnikum

Felmérésünket Parajd községben, a hozzátartozó Alsó- és Felsősfalvával, Hargita megye egyik urbanizálódó helységében végeztük. Helyszíni adat-gyűjtésünk szerint 267 cigány él a községben, közülük 122 a férfi és 145 a nő. A kérdőív alapján kérdezett 58 személyből 21 cigánynak, 1 romának 29 magyarnak, 2 személy pedig magyar cigánynak vallotta magát. Öt személy határozatlan álláspontra helyezkedett e kérdésben. A családban beszélt nyelv mintegy megerősíti a fenti adatok hitelét: a megkérdezettek három-negyede odahaza magyarul beszél; a családi környezetben cigányul beszélők aránya 22 százalék, három személy nem nyilatkozott e kérdésben.

A kérdőívvel felmért minta korcsoport szerinti megoszlása a következő: 15 személy a 15-25 év, 29 személy 26-40,9 személy a 41-60 évesek korcsoportjába tartozik, a 60 éven felüliek száma öt. Az írni-olvasni tudás szempontjából a helyzet a következő: jól tud írni-olvasni 24, gyengén ír-olvas, csupán betűzni tud 17, írástudatlan 17.

A rejtőzködő etnikum munkahipotéziséből kiindulva, még egy harmadik kérdést is megfogalmaztunk kérdőívünkben a nemzeti önazonosság kapcsán: Jobban szeretné, ha romának és nem cigánynak neveznék? A roma elnevezést 8 megkérdezett preferálta. A többség (26 személy) elutasította ezt az erdélyiek számára szokatlan elnevezést, 16 személy a magyar, illetve a magyarcigány elnevezés mellett tört lándzsát, 8 személynek nem volt határozott véleménye ebben a kérdésben.

A jelek szerint az idősebb generációk tagjai közül kerül ki a magyar asszimilánsok zöme. A határozatlanok (5 személy) közül 4 25-40 év, 1 pedig 40-60 év közötti. A magukat cigány nemzetiségűeknek valók között 11 nő és 10 férfi van; tehát a nemekhez való tartozás nem játszott szerepet ez opció kialakításában. (Emlékeztetjük az olvasót, hogy a mintába 28 férfi és 38 nő került). Az írni-olvasás szempontjából az utóbbi csoport tagolódása a következő: 4 írástudatlan, 9 félanalfabéta és 8 tud írni-olvasni.

A magyar nemzeti önazonosságot vállalók közül 10 írástudatlan, 7 fél-analfabéta és 12 írni, olvasni tudó. Ez a mutató nem releváns a nemzetiséghez való tartozás szempontjából. Feltételezhetően a családi hagyományok határozzák meg azt, hogy ki milyen nemzeti önazonosságot vall magáénak. A család tudvalévően fő szerepet játszik az értékek és nem értékek szelekciónjában, interiorizálásában. E funkciójának gyakorlása során közvetíti az utódoknak a cigányokkal szembeni faji előítéleteket is, amelyeknek léte és intenzitása vitathatatlan szerepet játszik a nemzeti önazonosság vállalásában, illetve megtagadásában.

Természetesen, ennek az álláspontnak a kimunkálásában, amint azt látni fogjuk, számos más tényező is modelláló szerepet tölt be. A cigányok önazonosságát, annak fejlettségi szintjét, dimenzióit több irányból próbáltuk feltérképezni.

Közismert, hogy a régi korszakok emancipált cigányainak zöme, igyekezett beilleszkedni a többségi, műveltebb nemzetbe, illetve társadalomba. A romániai cigányértelmiség száma rendkívül alacsony. Különösen 1989 után kialakulóban van azonban az a művelt cigány értelmiség, amely azonosul népével. A kettős identitást az új elit sem zárja ki. Ez a magatartás érthető.

Erdélyben, első ízben, 1441-ben jelentek meg a cigányok. Tehát immár öt és fél évszázada szülőföldjük ez a régió. Amikor a kettős identitásról szövelünk, azt is hozzá kell fűznünk: a cigánybarát értelmiség nem várja el a populáció asszimilálódását. A demokratikus társadalom integrálni, nem beolvasztani akarja a kisebbségeket, s így a cigányokat is. Az asszimiláció elfogadása, avagy elutasítása a cigány lakosság döntési szférájába tartozó kérdés. Ami közös lehet a cigányok és nem cigányok törekvéseiben, az a cigányság marginalizált helyzetének megszüntetése, a kialakuló társadalmi struktúrákba való integrálódás révén.

A kérdésre visszatérve: Parajdon a megkérdezettek többsége, 53 százaléka úgy vélte, a jómódú, művelt cigányok nem segítik szegényebb, kevésbé művelt társaikat; 40 százalék szerint a szegény cigányokat a gazdagok többé vagy kevésbé támogatják. A megkérdezettek 10 százalékának nem volt véleménye vagy pedig nem válaszolt erre a kérdésre. A jelek szerint a cigányok közötti belső kohézió kezd kialakulni. A kialakuló cigány burzsoázia és értelmiség jövőbeni politikai attitűdjének jellegétől, irányvételétől függ ennek a folyamatnak a jövőbeni alakulása.

Az alábbiakban bemutatjuk, hogyan érzékelik a faji előítéletek létét, intenzitását Parajd község megkérdezett cigány lakosai. Arra a kérdésre, hogy tapasztaltak-e a magyarok részéről faji előítéletet a cigányokkal szemben, a megkérdezett 58 személy közül 9 azt válaszolta, hogy gyakran, 29 néha, 14 pedig nem tapasztalt ilyen jelenséget. Az előítéletes megnyilvánulások közül a leggyakoribb a gúnyolódás és a szidalmazás; testi bántalmazásáról senki, a munkaadás megtagadására pedig 1

személy panaszkodott. Az előítéletes megnyilvánulásokkal szemben a magyarok többsége nem, vagy ritkán kel az érintett cigányok védelmére. Ez arról tanúskodik, hogy a cigányellenes előítéletek ma is léteznek a község magyar lakosságának mentalitásában, magatartásában, viselkedéskultúrájában. A szenvedő alanyok észlelései szerint ez a negatív előjelű tudati, magatartásbeli jelenség nem minősíthető teljesen általánosnak, sem pedig túlságosan agresszívnek. Ennek tulajdonítható többek között az a tény, hogy bár az elmúlt két év alatt két személyt (egy tornatanárt és egy községi rendőrt) gyilkoltak meg cigányszármazású személyek, ez nem vezetett cigányellenes pogromra, úgy ahogyan az az ország több mint 20 helységében (Kogălniceanu, Hadre stb.) történt.

Parajdon, a faji előítéletek szintje, struktúrája messze állt attól az intenzitástól, amely robbanásszerű interetnikai konfliktusba torkollott volna.

A kérdőíveket kitöltő személyek megfigyelései szerint a cigányok ellen irányuló faji előítéletek az eseteknek mintegy a felében (48 százalék), csupán néha nyilvánulnak meg. A jelek szerint a faji előítéletek intenzívebb formái gyakrabban sújtják a nőket, mint a férfiakat. A férfiak 11 százaléka, a nők 20 százaléka tapasztalta e negatív magatartás megnyilvánulását. Ez, hogy úgy mondjuk, logikus: a faji előítéletek is elsősorban a gyengébbeket sújtják.

A megkérdezettek 24 százaléka szerint nem léteznek faji előítéletek, a határozatlanok a megkérdezettek 10 százalékát teszik ki. De a részadatoktól függetlenül tény, hogy Parajdon nincs etnikumközi feszültség. Ha ez a sajnálatos viszony fennállt volna, az említett két gyilkosság alkalmával a pogromba torkolló faji összecsapások elkerülhetetlenül kiobbantak volna.

A cigányok ellen irányuló faji előítéletek verbálisak az esetek 69,8 százalékában: szidalmazás, gúnyolódás, persze a megfelelő metakommunikatív jelzésektől, gesztusoktól kísérve. A megkérdezettek bevallása szerint nem fajultak testi bántalmazássá az említett negatív mentalitások, viselkedések.

A faji előítéletek tárgyát képező személyek védelmére ritkán kelt a magyar lakosok közül valaki a cigány megkérdezettek bevallása szerint az esetek 33 százalékában, gyakran az effajta konfliktusok 11 százalékában; 25 személy nemmel válaszolt arra a kérdésre, hogy a faji előítéletek konkrét kinyilvánításai esetén a jelen levő magyar személyek védelmükre keltek volna, 8 személy pedig nem válaszolt e fenti kérdésre.

Amint mondani szokás, a cigányok és magyarok közti kapcsolatok, az esetek jelentős hányadában magukon viselik a faji előítéletek jeleit; ennek ellenére a helyzet nem rejt magában kiobbanni kész konfliktusokat. Ennek ellenére a parajdi magyar lakosok egy el nem hanyagolható részének passzivitása az ilyen esetekben, másrészt a faji előítéletek hordozóinak elítélendő megnyilvánulásai arra kell készítsék az illetékes helyi szervezeteket, s minden előítélet ellenes személyt, hogy a minimumra csökkentsék a negatív magatartásokat. A preventív módszer nem csupán az orvostudományban, hanem a társadalmi élet bármely területén is hatékony eszköz és módszer, a bajok, konfliktusok megelőzésében, a civilizált együttélés normarendszerének megszilárdításában.

Kérdőívünkben szerepelt egy kérdés, amely a cigányok ellen irányuló faji előítéletek okait tudakolta. Figyelemre méltó az opciók értékrendje. A viszonylag sok megkérdezett által beismert objektív és szubjektív okok ténylegesen égető kérdései közé tartozik a cigányság beilleszkedése, s nem kevésbé a cigányok egy részének munkakerülése. Képmutatás volna gáncsoskodni amiatt, hogy a viselkedéskultúra, a testi higiénia, s az elhanyagolt öltözködés terén mutatkozó fogyatékoságokat nagyon kevés megkérdezett tette szóvá, hiszen különösképpen a viselkedéskultúra alapvető

normáinak, értékeinek respektálása, meglehetősen alacsony szintű a nem cigány lakosság körében is.

A mintában foglaltak iskolai végzettségi struktúrái nem valami kedvezőek. Az 58 megkérdezett közül mindössze 3 végzett szakiskolát, 18 általános iskolát. Az elemi 15-en végezték el, 22 személy pedig nem járt iskolába vagy csak egy-két elemi osztályt végzett. Érthető tehát, hogy közülük 17 félalnfabéta, 17 pedig analfabéta.

Az előbbieken tárgyalt helyzetek elkerülhetetlenül alacsonyabb rendűségi komplexusok kialakulására vezetnek a cigányok körében. Ez nagymértékben járul hozzá a rejtőzködéshez, azaz az etnikai identitás letagadásához, eltitkolásához. Az alacsonyabb rendűségi érzésnek, tudvalevőleg gyakorta agresszív magatartás a következménye. Ezt a tény, vagyis a rejtőzködést, a román demográfusok is elismerik. Vasile Ghetău, a romániai központi statisztikai hivatal vezérigazgatója *Több, mint egy egyszerű megszámlálás* címmel a jelenlegi kormánypárt orgánumban az *Azi* 1992. július 7-i számában közölt tanulmányában utal arra, hogy sok esetben a cigánycsaládok nagyon komolyan, nemegyszer erőszakos hangnemben hívták fel a kétkedő számlálóbiztosok figyelmét arra, hogy csak az általuk bediktált (többnyire román vagy magyar) nemzetiséget írják be a népszámlálási kérdőívbe. (Ld. Varga E. Árpád: Erdély anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti statisztikája 1880-1992 In: Magyarország és Európa, 2. 1994. 4. 40.) Mivel a nemzetiséget szigorúan a közvetlenül érdekeltnek bevallása alapján kell bejegyezni, a belátható jövőn belül nem sok remény van e kusza helyzet megnyugtató tisztázására.

A cigányokról alkotott vélekedések, magatartások sztereotípiává merevültek. Márpedig a szociálpszichológiai megfigyelések szerint az emberek gondolkodásában tapasztalható klisészerű, sematikus képzetek, vagyis a sztereotípiák természetüknél fogva rendkívül lassan módosulnak, tűnnek el. Amennyiben vannak csoportok, amelyeknek érdekük az interetnikai feszültségek fenntartása, még reménytelenebb e sztereotípiák elenyészése. Ha éppenséggel a rivalizálás esetei is fennállnak (a cigányoknak fontos pozícióik vannak a vándorkereskedelemben, általában a kaotikus piaci viszonyrendszerekben), az előítéletek újabb impulzusokat kapnak, s tartóssá válásuk így egy lehetséges alternatíva.

A cigányok életmódja és oktatása

Dolgozatunkban olyan etnikum helyi csoportjának problémáit írjuk le és értelmezzük, amelynek nincsenek autonóm kulturális, tudományos intézményei, s előreláthatólag egyes rendhagyó esetektől eltekintve nem is lesznek. A kutató feladata tehát annak feltárása, hogy a parajdi cigányok helyi közössége milyen mértékben integrálódott a helyi kulturális struktúrákba, mindenekelőtt a tanügyi hálózatba.

Az írni-olvasni tudás arányai egy országos minta alapján

	jól	gyengén	nem
Férfiak:	55,8	26,7	18,7
Nők:	40,6	23,9	18,7 (100% ?!)

Forrás: Zamfir, Elena-Zamfir, Cătălin (ed.): Țigani... București 1993. 93.

A fenti táblázat adataiból kitűnik az a közismert tény, hogy a cigány lakosság iskolázottsági szintje olyannyira alacsony, hogy többségük nem illeszkedhetett be a szakiskolák hálózatába, a magasabb szintű tanügyi intézményekről nem is beszélve. A

nők iskolázottsági szintje jóval alacsonyabb, mint a férfiaké. A helyzet még rosszabb az írás-olvasás (a számolást sajnos nem kérdeztük meg) tényleges elsajátítása terén. A férfiak 57 százaléka, a nők 27 százaléka tud írni, olvasni; a többi analfabéta vagy pedig félanalfabéta. A jövő nem sok jót ígér, mert bár növekedett a legfiatalabb korcsoportnál az általános iskolát végzettek aránya (a 16-25 évesek közül

53 százalék elvégezte a 8 osztályt), viszont *nullára süllyedt* a szakiskolát vagy annál magasabb szintű iskolát végzettek aránya. Itt említjük meg, hogy az említett országos felmérés adatai szerint a férfiak 38 százaléka a nők 29 százaléka gimnáziumot végzett, a líceumot a férfiak 6 százaléka a nők 2 százaléka, posztliceális tanfolyamot pedig a férfiak 1 százaléka a nők közül pedig 0,3 százalék végezte el.6

Sokat olvashattunk mostanában az iskola válságáról, s ezen belül a falusi iskolahálózat dezorganizálódásáról. Íme egy konkrét helyi példa az általános leépülésre: felgyorsult az analfabéták termelése, s nem csupán a cigány-lakosság körében, hanem a szegényebb sorsú népesség között is általában csökken az 5-8 osztályokba beiratkozottak száma, nem is beszélve a líceumokról. A jelek szerint az ország jelenlegi vezető elitjének ez a jövőépítő koncepciója; így képzelik el az Európához való felzárkózást.

A cigánycsaládok aspirációs szintje, a lehangoló helyzet ellenére, viszonylag magas. A szülők 50 százaléka szakmunkás pályát szeretne utódai számára, 21 százalékuk még nem döntött a gyerekek pályaválasztásának kérdésében, 18 százalékuk nem válaszolt a kérdésre. A parajdi cigányok jelenlegi társadalmi szakmai státusa alacsony, de aspirációs szintjük magas. Ez nyilvánvalóan inkább vágy, mint megvalósítható célérték.

Az előbb elmondottakból kitűnik, hogy a parajdi cigányszülők helyzete több mint aggasztó: gyors ütemben folyik a fiatalok marginalizálása; a társadalmi struktúrákba való beilleszkedés mindinkább csak alaptalan reménykedés tárgyává válik.

Család, lakáskörülmények

A család rendkívül fontos szerepet játszik a cigányok életében. Azt is mondhatnánk: a cigányok közössége családközpontú társadalom. Sajnos, nem ismerjük e populáció eredeti családszervezési rendszerét. Amint az, az alábbi táblázatokba foglalt adatokból kitűnik, a parajdi cigányok sokat átvettek annak a társadalomnak a családszervezéséből, amellyel szimbiozisan élnek. A jelek szerint a nők, s a fiatalabb kor-osztályok preferálják az informális házasságokat. Globális szinten az informális házasságok aránya megközelíti a formális házasságok arányát. Ha levonjuk a nőtlenek és a hajadonok számát, kiderül, hogy a 47 házasságból 26 formális, 21 pedig informális. Ha a jelenlegi trendeket nem zavarja meg semmi, úgy az informális házasságok aránya szüntelenül növekedni fog, hiszen a 15-25 évesek korcsoportjában 7 házasságból 2 formális, 5 pedig informális. Hogy ez jó vagy rossz hatással lesz a cigánycsaládok jövőjére, azt jelenleg nehéz volna megjósolni. Lehetséges az is, hogy az informális házasságok tartósabbnak bizonyulnak a törvény által szentesített házasságoknál. Egyébként az elvált nők száma a jelenlegi mintában mindössze 2.

Közismert a cigányok magas szaporulati aránya. Az már kevésbé közismert, hogy a halandóság rátája is jóval magasabb a magyarokénál és a románokénál.

A 3-8 gyerekes családok aránya 85,1 százalék. Avégett, hogy pontosabban körvonalazott képet kapjunk a parajdi cigánycsaládok gyermeklétszámának viszonyított nagyságáról, tudnunk kell a következőket: az 1977-es népszámlálás adatai szerint ezer 16 év fölötti elemi iskolát vagy annál kevesebbet végzett nőre 2 628, az általános iskolát végzett nőkre pedig 2 042 élve született gyerek jutott. Más

szavakkal, egy elemi vagy annál kevesebb iskolát végzett nőre 2,63 százalék gyerek, s az általános iskolát végzett anyákra is 2,04 gyerek jutott. Megejtve a megfelelő statisztikai számításokat, egy parajdi 16 éven felüli cigány nőre átlagban négynél valamivel több jut. Megjegyezni kívánjuk: a népszámlálási adat nem településtípus szerint bontott adat; továbbá nem számol a csecsemő és gyermekhalandósággal sem. Tudvalevőleg, a falusi nők több gyermeket szülnek, mint a városiak; az is ismert, hogy a csecsemő és gyermekhalandóság rátája valamivel magasabb falun, mint városon. Mindezeket szem előtt tartva megállapíthatjuk: a parajdi cigány anyák megközelítően kétszer annyi gyermeket hoznak a világra, mint a nem cigány nők, az országos átlagot véve alapul. A cigánycsaládok gyerekáldásának értékelése során még megjegyezzük: Hargita megyében a 3, vagy annál több gyermekes családok aránya az összcsaládokhoz viszonyítva, ugyancsak 1977. január 5-én (az 1992-es népszámlálás adatai szerint országos szinten 1790 élveszülés jutott 1 000 16 éven felüli nőre) 34,66 százalék. A parajdi cigány nők esetében ez az érték, amint már mondtuk 85,11 százalék, azaz 2,46-szor magasabb mint a Hargita megyei átlag.

A családtervezésnek csupán elemi formáiról beszélhetünk a parajdi cigányok esetében. A fogamzásgátló szerek használata ritka kivétel. Nem rendelkezünk a művivetéléssel kapcsolatos adatokkal. Feltételezhetően, a családtervezés eme végső eszközével a parajdi fiatal cigány nők is élnek. Tekintettel alacsony műveltségi szintjükre, s azon belül a szexuális élet kultúrájának szintjére, más családtervező eszköz használata nem valószínű e szubkulturális csoport tagjai között.

Országosan is hasonló a helyzet, úgy amint az, az alábbi táblázat adataiból is kitűnik. Előzetesen még megjegyezzük, hogy az egy családra jutó gyermekek számát a cigányok esetében, egy országos szintű mintán, az összlakosság adatait pedig az 1992-es népszámlálás adatai alapján számították ki.

A romániai szülő nők gyermekeinek száma (százalékokban).

A gyermekek száma	Cigány	Nem cigány	A kettő közti különbség
1 gyermek sem	8,8	27,5	-18,7
1 gyermek	15,8	20,5	-4,6
2 gyermek	15,7	26,6	+10,9
3 gyermek	15,2	11,7	+3,5
4 gyermek	14,9	7,0	+7,9
5 gyermek	13,3	3,2	+10,1
6 gyermek	7,2	1,5	+5,7
7 gyermek	3,4	0,8	+2,6
8 gyermek	2,3	0,5	+1,8
9 gyermek, s annál több	3,4	0,7	+2,7
Összesen:	100,0	100,0	-0,2

Forrás: E. Zamfir, Cătălin adatai szerint a családi kötelékben élő cigány nők 74,6 százalékának van 3 vagy annál több gyermeke. A nem cigány nőknél az országos szintű adatok esetében ez az arány 25,4 százalék, vagyis mintegy 3-szor annyi (29,7 százalék) cigány nőnek van 3 vagy annál több gyermeke.

Lakáskörülmények

A jelek szerint a patrilocális exogám házasság intézménye a cigányok közt is létezik. Ennek tulajdonítható az a tény, hogy a 30 nő közül 7 más helységekből került jelenlegi lakhelyére. A férfiak, egy kivételtől eltekintve autochton lakosok a községben. Munkahipotézisünk szerint a lakhelyi stabilitás jótékonyan befolyásolta az elemzett népesség viszonyát a község magyar lakosságához, de lakáskultúráját is pozitívan alakította.

Tekintettel kutatásunk extenzív jellegére e jelenségkomplexumot túl-nyomórészt mennyiségi szempontból írjuk le s értelmezzük, de nem mellőzzük teljesen e kardinális életmódbeli kérdés minőségi vonatkozásait sem. Magától érthetően a lakásberendezés, lakásdíszítés, lakásszervezés esztétikai vonatkozásait mellőztük e kérdés bonyolultsága miatt.

Nem szabad sematikusan elképzelni a különböző helységekből élő cigányok lakását. A köztudatban gyakorta egy helyiségből álló vályogviskó a cigány család lakása. Parajdon is van ilyen egy helyiségből álló lakás, de amint látni fogjuk, ezek nem vályogból készültek. A lakások 58,6 százaléka szoba-konyhás, 12,1 százaléka 2 szoba-konyhás, 1,7 százaléka pedig 3 szoba-konyhás lakás. A legmagasabb a népsűrűség az egy helyiségből álló lakásokban (5,1 személy) a legkisebb a két szoba-konyhás lakásokban (4,7 személy). A szobák padlózata a 43 lakásban (emlékeztetünk arra, hogy az 58 lakásból, 15 egy helyiségből áll, tehát nincs szobája) deszkából van. A helyiségek falai meszeltek, illetve festettek. 35 konyha falai (60,4 százalék) meszeltek, 22 konyha falai pedig (38 százalék) festettek; egy személy nem válaszolt erre a kérdésre. A szobák falai a 43 lakás közül 19-ben (44,2 százalék) meszeltek, 24-ben (55,8 százalék) pedig festettek.

A konyhák padlózata 35 esetben rongyból szőtt szőnyeg, 21 esetben gyárilag szőtt gyapotszőnyeg, 2 esetben pedig semmi sem takarja. A szobák padlózata 9 lakásban rongyszőnyeg, 31-ben gyári gyapotszőnyeg, 3 lakásban pedig perzsaszőnyeg borítja.

A konyha funkciói megfelelnek a hagyományos falusi modelleknek: főzésre, étkezésre 58 esetben, mosásra, vasalásra 54 esetben, alvásra 55 esetben, tanulásra 31 esetben, rádiózásra, tévézésre 42 esetben használja a család a konyhát.

A szobák funkciói részben hagyományosak, de modern beütések is megfigyelhetők használatukban: alvásra 28 lakásban, étkezésre 4 esetben, rádiózásra, tévézésre 11 esetben vendégfogadásra 34 esetben, olvasásra, tanulásra 15 esetben használják a szobákat. Más szavakkal, a rendszerint népes családok életvitele nem lokalizálódik kizárólag a konyhára; a szobákat is bevonják a forgalomba, azaz egy részüket lakják.

A kérdőíveket kitöltő kérdezőbiztosok beírták a kérdőívben a lakásról, mint egészről kialakult benyomásaikat. Ez elkerülhetetlenül szubjektív elemeket visz be a lakások leírásába, véleményünk szerint mégis rendelkeznek információs értékekkel.

Kétségtelen, hogy a parajdi cigányoknál beszélhetünk lakáskultúráról, természetesen az anyagi lehetőségek s az elfogadott életmódminták keretében. Ez elég nagymértékben összefügg az iskolai végzettség által mért kulturális szinttel. Így például az egy helyiségből álló 15 lakás tulajdonosai közül 8 írástudatlan, 6 félanalfabéta, s csupán 1 tud közülük írni-olvasni; 10 foglalkozás nélküli, 3 alkalmi kereskedő, 2 szezonmunkás. Sokatmondó tény, hogy a 47 lakásból mindössze 3 konyhának föld a padlózata, s vályogból készült ház csupán egy van. Az sem jelentéktelen, hogy a konyhák falainak 38 százaléka, a szobák falainak pedig 46 százaléka festett. A szőnyegek, amelyek a padlókat borítják, a falvédők s más lakásdíszítő elemek jelenléte mind azt a törekvést tükrözi, hogy a lakás otthonias, esztétikai szempontból is elfogadható legyen. A fejtegetést lezárva, azt mondhatnánk: bizonyos ellentmondás áll fenn a parajdi cigányok anyagi-civilizációs és kulturális

szintje között. Ez utóbbi, amelyet, sajnos csupán az írni-olvasás s az iskolai végzettség szintjével mértünk, a férfiak esetében az említett országos minta szintjén áll, a nők esetében jóval e minta adatai alatt állanak.

Természetesen nincs kizárva az, hogy az országos minta nőkre vonatkozó kulturális mutatója nem releváns. Nagyon aggasztó az 1989 utáni években az iskolát nem látogató cigány gyermekek növekedése. A jelek szerint az életszínvonal esése mellett ebben a negatív irányzatban a demokrácia sajátos értelmezésének is szerepe van.

Cigány-magyar viszony

A faji előítéletek létét, okait, megnyilvánulási formáit egy előző fejezetben elemeztük. Ez természetszerűleg a magyar-cigány viszonyrendszer negatív vetületéhez tartozik. A továbbiakban rátérünk e viszonyrendszer más vonatkozásainak leírására és értékelésére, amelyek a maguk összefüggésében lehetővé teszik e két etnikum civilizált együttélését Parajdon, s a hozzátartozó Alsó- és Felsőszófalván. E kapcsolatrendszerre vonatkozó kérdéssorozat a civil társadalom szférájába tartozik. Tudvalevőleg a nem formalizált kapcsolatok hálózata, amely a társadalmi élet eme szféráját szövi át, lényeges szerepet tölt be egy helyiség lakóinak kultúrált együttélésében.

A kérdés vetületei, amint mondtuk, a civil társadalom különböző szféráihoz tartoznak. Sajnos, a római katolikus és protestáns egyházakat nem foglaltuk bele a kérdőívbe. Az egyházak jelentős segéllyel támogatják és támogatják a szegényebb sorsú cigánylakosságot. A verbális magatartások síkján az összkép pozitív. A község magyar lakossága iránti szimpátia, s egyetértés fejeződik ki az egyes kérdésekben adott válaszok arányszámaiban. Vannak magyar barátai (88 százalék); magyar szomszédaival jó a viszonya (81 százalék); biztonságban, otthonosan érzi magát szülőfalujában (76 százalék); közeli rokoni kapcsolatok kialakítása a magyarokkal házasság révén (35 százalék) a jó kapcsolathálózat létéről tanúskodik.

Egy ilyen légkörben a kollektív bűnösségre alapozott tömeges hisztéria, vandál megtorlás a cigányok ellen kizárt, amint azt Parajdon Kovács Béla tornatanár 1992 szeptemberében és Círpriorár Marian fiatal rendőr 1993 elején cigány tettesek által történt meggyilkolása alkalmával kétszeresen is bebizonyosodott.

A civil szférához tartozó kérdéssorozat után néhány, a közélettel kapcsolatos kérdésre válaszoltak a megkérdezettek. A fenti kapcsolatok spektruma, amelyet a fenti kérdéssorozat átfogott, természetesen részleges s így nem léphet fel a teljesség igényével. Ennek ellenére a parajdi cigányok és magyarok közti viszony számos lényeges vonatkozását tükrözi, a maga sajátos eszközeivel. A kérdések megválaszolása során a község elöljárósága 24,1 százalék jó, 27,5 százalék közepes, 25,9 százalék rossz minősítést kapott az ügyintézésrel kapcsolatos munkájáról; a megkérdezettek 13,8 százalékának nem volt határozott véleménye e tevékenységről, 5 személy (8,6 százalék) pedig nem válaszolt a kérdésre.

Érdekes, hogy a cigány lakosság 53,4 százalékának véleménye szerint az elöljáróságnak vannak kiaknázatlan tartalékai ezen etnikum helyzetének javítása terén; csupán 6,9 százalékuk vélekedik nemlegesen a községi vezetőség eme lehetőségének létéről; a cigány népesség jelentős hányada (32,8 százalék) tájékozatlan e kérdés terén, 6,9 százalékuk pedig meg sem próbált válaszolni a fenti kérdésre. Véleményünk szerint mindent el kell követnie a helyi önkormányzatnak a község cigány lakosságának szociális, egészségügyi és kulturális támogatása céljából. Már maga az is súlyos és sajnálatos tény, hogy a megkérdezett cigányok 90 százalékának

nincs állandó munkahelye. E kérdés megítélése terén szem előtt kell tartanunk azt a közismert tényt, hogy a sokgyermekes cigányasszonyok, érthető okok miatt, nem vállalhatnak állandó munkahelyet, mégis a fennmaradó tekintélyes hányad munkával való ellátása rendkívül jelentős szociális és emberi probléma.

Az egészségügyi ellátottsággal a megkérdezettek többsége (59 százalék) elégedett; az elégedetlenek aránya (9 százalék) nem túlságosan nagy; a megkérdezettek 33 százalékának nem volt véleménye e kérdéstről, vagy pedig nem válaszolt. Az egészségügyi szolgáltatás javításának szükségessége evidens. E területen szükséges szem előtt tartani mind e populáció alacsony kulturális, mind pedig alacsony egészségügyi információs szintjét.

Az RMDSZ-nek is fokoznia kellene tájékoztató tevékenységét a cigány lakosság körében, különös tekintettel arra, hogy a község lakosságának ez a része, egyes elszigetelt esetektől eltekintve, nem fizet elő a magyar nyelvű lapokra (a román lapokra sem), továbbá alacsony kulturális szintje miatt inkább a verbális úton továbbított információkat képes megérteni, tudomásul venni. Nem vet jó fényt, a helyi RMDSZ tevékenységére például az, hogy a felmérés adatai szerint a megkérdezettek 55 százaléka nem ismeri az RMDSZ parlamenti képviselőinek velük kapcsolatos felszólalásait; hogy a helyi vezetőség és a cigányok kapcsolatáról a megkérdezettek 45 százalékának nincs véleménye, illetve nem válaszolt a kérdésre. Persze pozitívan kell értékelnünk az RMDSZ cigánypolitikáját azért, mert a megkérdezettek 55 százaléka jónak vagy megfelelőnek, illetve inkább jónak, mint rossznak minősítette az RMDSZ és a cigányok kapcsolatát. Az is pozitívum, hogy a megkérdezett cigány lakosok 33 százaléka ismeri az RMDSZ parlamenti képviselőinek a cigányok érdekében kifejtett tevékenységét. Mindezek el-lenére nem ártana jobban odafigyelni a község cigány lakosságának gazdasági szociális és kulturális kérdéseire. Ugyanis az említett területeken rengeteg a tennivaló.

Aspirációk

Az igény szint és az aspirációs szint rendszerint szoros korrelációt mutató társadalmi tudati elemek. De az csak természetes, hogy egyik sem független a személyek, társadalmi csoportok anyagi, szociális, kulturális helyzetétől. A parajdi cigányok elvárásai, elképzelései a boldog, bőséges, elégedett életről hűen tükrözik marginalizált létükből való kiszabadulásuk vágyát. A válaszok szerint a parajdi cigányok munkakultúrája, különösen a férfiaké, elég szilárd lábakon áll. Amint mondtuk, ez a munkapotenciál rendszeresen kiaknázatlan marad, mivel a mintánkban foglalt 58 személy közül 90 százalékának nincs állandó munkahelye. Köztudott, az utóbbi évek munkanélkülisége a legsúlyosabban ezt az etnikumot sújtotta, mivel zömükben építőtelepeken, út- és vasútépítkezéseknél, s más vállalatok keretében, mint napszámosok vagy segédmunkások dolgoztak. A gazdasági válság az építőipart szinte teljesen megbénította; a vállalati leépítések elsőszámú áldozatai a szakképzetlen, ingázó munkások voltak, köztük természetesen a cigányok.

A kifejezett aspirációkban részben összefonódnak a *van-értékek a kell-értékekkel*, különösen a cigány nők esetében, akiknek nagy része az előző korszakban is háztartásbeli volt a sok gyermek miatt.

De mindezekről eltekintve, a cigány lakosság munkapotenciáljának minimalizálása hiba lenne. A rendszeres, szervezett termelőmunkába bevonásuk szükségszerű. Az alapvető cél e téren: egy normális, azaz a többi etnikummal egyenrangú társadalmi gazdasági kulturális struktúra kialakítása a cigány társadalomban is, amely nélkül szó sem lehet ezen etnikum társadalmi integrálásáról, a marginalizáltsággal együtt járó

kóros társadalmi tünetek (bűnözés, prostitúció, alkoholizmus, csavargás, koldulás stb.) kiiktatásáról, az előítéletek, különösen azok violens formáinak visszaszorításáról.

Az említett normális körülmények között a cigányok gyors szaporulata nem jelent társadalmi veszélyt, hiszen a közösségbe jól illeszkedő, annak értékeit interiorizáló emberek fajuktól, nemzetiségüktől függetlenül konstruktív tényezői a társadalomnak.

KAROLY VECSEY

GYPSIES IN PARAJD VILLAGE IN SEKLERLAND, ROMANIA

On the basis of a questionnaire survey, the author has carried out a detailed analysis of the Gypsy community of a village in Harghita county with a majority population of Romanian Hungarians. The answers to the questions about the family, social, cultural, sanitary, moral etc. conditions of the respondents, few of whom professed to be Gypsies with the majority calling themselves Hungarians, afforded the author ample material to analyze the situation of the studied community. Although the majority Hungarian villagers still have prejudices about the Gypsies, the Gypsy communities' physical existence is not endangered. This is also confirmed by the responses elicited by two murders committed by Gypsies. The author also discusses the local problems of Transylvanian and Romanian Gypsies in general whose situation has become even more miserable after 1989, and explicates in detail the past and present functions of the school, its future possibilities and obligations.